

Chefsjustitieombudsmannen
Cecilia Nordenfelt**Protokoll fört vid inspektion av Kriminalvården, anstalten Tillberga,
onsdagen den 4 maj 2011**

Närvarande från Riksdagens ombudsmannaexpedition: chefsjustitieombudsmannen Cecilia Nordenfelt, byråchefen Jörgen Buhre samt föredragandena Moa Skerfving (protokollförare) och Anna Sollerborn.

Inledning

Inspektionen inleddes kl. 09.40 med att chefsJO och hennes medarbetare togs emot av kriminalvårdschefen Christer Fränneby, kriminalvårdsinspektörerna Lars Winberg och Ulrika Velasquez Gustafsson, tf. kriminalvårdsinspektören Björn Eriksson, klienthandläggaren Joakim Elmlöv, regionchefen Johan Modin samt regionjuristen Peter Wedin.

Christer Fränneby redogjorde för organisationen och förhållandena i anstalten och anförde därvid i huvudsak följande.

Anstalten Tillberga byggdes 1963 och är en anstalt i lägsta säkerhetsklass, klass E. Anstalten har alltid haft en tydlig inriktning mot arbetsdrift genom sin stora fabriksbyggnad. I fabriksbyggnaden tillverkas småhus enligt avtal med två husfabriker; Storsjöhus och Hudikhus. Fram till den 1 april 2011 hade anstalten marknadsanpassad lön för de intagna och arbetade aktivt med skuldsanering. Tidigare var genomsnittslönen för intagna i anstalten 23 kr/timme, men sedan den 1 april 2011 är den 11 kr/timme. Avskaffandet av marknadsanpassad lön har innburit en stor förändring för de intagna. Personalen har märkt att arbetsviljan i arbetsdriften sjunkit och möjligheten till skuldsanering har i praktiken försvunnit. Anstalten har ett lärcentrum med en lärare. Anstalten erbjuder en träteknisk utbildning och en truckförarutbildning.

Anstaltens målgrupp var tidigare främst intagna som dömts för ekonomisk brottslighet men även sexualbrottsdömda. Under det senaste decenniet har anstalten fått ett utökad uppdrag att ta emot sexualbrottsdömda och av anstaltens 149 platser är 120 avsedda för sexualbrottsdömda. I dagsläget är ungefär 90 intagna som dömts för sexualbrott inskrivna i anstalten och av dem är ungefär 10 föremål för särskild utslussningsåtgärd. Anstaltens programverksamhet har alltmer inriktats mot

behandling av sexualbrottsdömda. Anstalten erbjuder programmet ROS (Relation och samlevnad) och har rekryterat egna programledare till detta. Övriga program som erbjuds är BSF (Beteende, Samtal, Förändring), ETS (Enhanced Thinking Skills), Prime for Life, samt IDAP (Integrated Domestic Abuse Programme) som genomförs inom frivården.

Anstalten har två sjuksköterskor och en psykolog anställda samt konsultläkare inom såväl somatik som psykiatri.

För ungefär ett år sedan inrättades en brottsoffersluss i anstalten. Tillsammans med anstalten Kolmården var Tillberga först bland de dåvarande öppna anstalterna med att inrätta brottsoffersluss. Brottsofferslussutredarna involveras i besöksärenden samt i planering av permissioner och särskilda utslussningsåtgärder. Efter den 1 april 2011, då anstalten införde det s.k. INTIK-systemet för intagnas telefoni, är brottsofferslusshandläggarna också involverade i ärenden gällande telefontillstånd. Före den 1 april 2011 fanns inga begränsningar avseende telefoni för intagna i öppna anstalter. Numera kan anstalter i säkerhetsklass E välja om INTIK-systemet ska användas eller inte. Ärenden där det bedöms finnas en brottsofferproblematik tas upp vid s.k. brottsofferslusskollegier som hålls en gång per vecka. När brottsofferslussen inrättades hölls kollegium en gång varannan vecka.

Personalen i anstalten är högutbildad och har omfattande delegation att fatta beslut i ärenden. Det ställs höga krav på kontaktmännen i arbetet med de intagnas utslussplanering. Anstalten arbetar intensivt med de intagnas verkställighetsplaner. Under 2010 gjorde region Mitt en stor satsning för att öka kvalitén i verkställighetsplanerna.

Anstalten har inte någon avskildhetsplats. Inträffar det något som medför att en intagen inte kan vistas i gemensamhet med andra intagna i anstalten ansöker anstalten oftast hos placeringsenheten om omplacering. I akuta fall flyttas den intagne till häktet Västerås.

ChefsJO redogjorde kortfattat för verksamheten vid Riksdagens ombudsmannaexpedition.

Redogörelse för brottsofferslussverksamheten

ChefsJO och hennes medarbetare träffade Helena Festin och Robert Boholm från anstaltens tillståndsenhet, brottsofferslussutredarna Lena Wänsberg-Sjöberg och Caroline Eriksson samt Joakim Elmlöv, Christer Fränneby och Peter Wedin för en närmare redogörelse för brottsofferslussverksamheten.

Christer Fränneby anförde följande. Verksamheten inrättades för ungefär ett år sedan. Inledningsvis anställdes två brottsofferslussutredare, Lena Wänsberg-Sjöberg och Pernilla Börjesson, på halvtid. Utredarna arbetade därutöver halvtid inom frivården. Utredarna utbildades av psykologen Hanna Harnesk, som arbetar i anstalten Skogome. Under sommaren 2010 blev handläggningstiderna i de ärenden som utreds av brottsofferslussen långa. Det berodde delvis på att verksamheten

påbörjades kort tid före sommarledigheterna men också på att ingen hade förutsett hur många brottsofferslussutredningar det skulle komma att bli. Huvuduppgiften för brottsofferslussen är att utreda om det finns risk för skada för brottsoffer och indirekta brottsoffer genom beslut som fattas av Kriminalvården. Brottsofferslussutredarna deltar även i bedömningen av risken för återfall i brott under permission eller särskilda utslussningsåtgärder. I en anstalt med låg säkerhetsklass är de intagnas kontakter med omvärlden normalt sett mycket större än i anstalter med högre säkerhetsklass. Det görs därför fler brottsofferslussutredningar i anstalten Tillberga än i de slutna anstalter som sedan tidigare hade erfarenhet av brottsofferslussverksamhet. Under hösten 2010 anställdes ytterligare en utredare. Brottsofferslussutredarna och tillståndshandläggarna arbetar numera integrerat. Även programledarna från ROS-programmen involveras i riskbedömningarna.

Lena Wänsberg-Sjöberg berättade följande om hur verksamheten närmare bedrivs. När en intagen skrivs in i anstalten bokas en tid för brottsofferslussinformation. Många intagna inställer sig själva i anstalten, även under kvällar och helger. På måndagarna kontrolleras vilka som skrivits in under helgen. De som är dömda för sexualbrott eller våld i nära relation träffar brottsofferslussutredarna och informeras om att dessa är involverade i beslut avseende besöks- och telefontillstånd, utslussningsåtgärder och permission. Det görs en kort intervju med den intagne gällande dennes livssituation, eventuell familj och barn, tilltänkta besökare, inställning till domen och om den intagne tar ansvar för det han är dömd för. Under utredningen tar utredarna kontakt med brottsoffret vid ett eller flera tillfällen. I samtalet med brottsoffret inhämtas uppgifter och fokus läggs på brottsoffrets situation. Syftet är bl.a. att utröna om brottsoffret vill möta den intagne av "rätt" skäl. Utredaren röjer inte uppgifter om den intagne. Om det finns barn som kommer att beröras av anstaltens beslut inhämtas yttrande från socialtjänsten eller från barn- och ungdomspsykiatri. Det upprättas en s.k. brottsofferkarta. De inhämtade uppgifterna dokumenteras i den intagnes journal. Innan beslut fattas i ärendet får den intagne ta del av de uppgifter som inhämtats från socialtjänsten. Den intagne får även ta del av brottsofferkartan och av anstaltens bedömning. Vissa uppgifter som brottsoffret lämnat får den intagne inte ta del av. Ärendet föredras därefter vid ett s.k. brottsofferslusskollegium där kriminalvårdschefen, kriminalvårdsinspektörer, klienthandläggare, kontaktmän, brottsofferslussutredare och programledare deltar.

I vissa fall görs bedömningen att det måste genomföras ett brottsofferslussbesök innan anstalten kan ta slutlig ställning till den intagnes ansökan om t.ex. besök. Samtalet under dessa besök förs mellan brottsoffret, den intagne och en utredare kring givna frågeställningar, t.ex. om den intagne tar ansvar för det han dömts för. Det har hittills inte funnits så goda förutsättningar för att genomföra sådana besök; endast ett par stycken har genomförts.

Utredningstiderna i brottsofferslussärendena var inledningsvis långa, eftersom gruppen var underbemannad. Hur lång tid en brottsofferslussutredning tar beror på vilka uppgifter som ska inhämtas. Om uppgifter inhämtas från socialtjänsten tar det

mellan två och fyra veckor. Om socialtjänsten inleder en utredning tar det ännu längre tid.

Den definition av brottsoffer som används är dels *direkta* brottsoffer, dvs. målsägande i domen, dels *indirekta* brottsoffer som exempelvis barn som bevittnat våld i hemmet. Hänsyn tas även till *potentiella* brottsoffer. Om den intagne exempelvis är dömd för upprepade fall av våld mot sin partner måste man ta ställning till om han ska tillåtas ta emot besök av en ny partner. Om den intagne inte arbetat med sig själv under verkställighetstiden är risken för återfall i dessa situationer typiskt sett hög.

Brottsofferslussutredarna är utbildade i samtalsmetodik och har stor vana att hålla samtal och möta människor i kris. I brottsofferslussens uppdrag ingår även att förmedla kontakt till exempelvis familjecentrum till anhöriga som behöver stöd i sin situation.

Peter Wedin anförde att utredningen i ett ärende som handläggs av brottsofferslussen tar längre tid än ett vanligt tillståndsärende. Brottsofferslussverksamheten har inneburit ett nytt sätt att tänka inom Kriminalvården när det gäller att bedöma om ett beviljat besöks- eller telefontillstånd kan vara till skada för annan. Även tankesättet vid planering av innehållet i och villkoren för en permission är nytt. För att minska risken för att den intagne ska begå brott under en permission föreskrevs t.ex. tidigare i permissionsvillkor förbud för den intagne att vistas i ett visst område, vilket i praktiken starkt begränsade målsägandens rörelsefrihet under den aktuella permissionen. Nu formuleras villkoret istället så att den intagne endast får vistas i ett visst område under permissionen. Den som dömts för sexualbrott mot barn kan även exempelvis förbjudas att under en permission vistas utanför en skola. Brottsofferslussverksamheten har också inneburit att den intagnes utslussplanering kan få en realistisk inriktning från början. Tidigare kunde en intagen ha beviljats besök av ett brottsoffer och permission till dennes adress men fick sedermera avslag på en ansökan om utökad frigång till brottsoffrets bostad, vilket upplevdes som ologiskt. Genom att denna problematik fångas upp tidigt kan man t.ex. planera att den utökade frigången ska ske till en annan adress än brottsoffrets. Om det finns uppgifter i utredningen som den intagne inte kan få del av på grund av sekretess får han veta att det finns uppgifter som omfattas av sekretess.

Joakim Elmlöv tillade följande. Om den intagne inte samtycker till att det görs en brottsofferslussutredning kan det bl.a. medföra att den intagne inte kan beviljas en utslussningsåtgärd på grund av att beslutsunderlaget är otillräckligt. Om brottsoffret inte vill medverka i en utredning kan det t.ex. medföra att permission inte kan beviljas till den sökta adressen utan att permissionen får förläggas till en annan adress. Brottsoffrets vägran att medverka påverkar inte frågan huruvida den intagnes ansökan om permission ska bifallas eller avslås. Om en tilltänkt besökare inte lämnar in en samtyckesblankett avslås ansökan om besökstillstånd. Om en brottsofferslussutredning inte är färdig efter ungefär en månad meddelas ett avslagsbeslut och därefter fortsätter utredningen. Externa kontakter som tagits

under brottsofferslussutredningen dokumenteras i en s.k. sekretessanteckning i den intagnes journal. Även brottsofferslusskollegiets rekommendation dokumenteras i denna.

Christer Fränneby tillade att anstalten i brottsofferslussarbetet måste vara uppmärksam på gränsen mellan Kriminalvårdens och socialtjänstens uppdrag. När det gäller frågor från brottsofferslussutredarna till socialtjänsten är det socialtjänsten som avgör vilka uppgifter som kan lämnas ut.

Robert Boholm berättade att beslut i ärenden om besöks- och telefontillstånd som inte handläggs av brottsofferslussen normalt fattas samma dag som ansökan kommer in. En intagen som vill ta emot besök skickar en samtyckesblankett till den tilltänkta besökaren. Besökaren fyller in blanketten och skickar tillbaka den till anstalten. Den intagne får en kopia av samtyckesblanketten och bifogar denna till sin ansökan.

Rundvandring

Vid rundvandringen förevisades en av bostadspaviljongerna och anstaltens husfabrik.

I anslutning till besöket i bostadspaviljong A berättade Lars Winberg att det finns fyra bostadspaviljonger i anstalten, varav tre ser likadana ut. Dessa har 40 platser var, uppdelat på 10 intagna per avdelning. 10 intagna delar på toalett, dusch och pentry. Bostadsrummen är utrustade med tv och tvättställ. Ytterdörrarna till bostadspaviljongen låses kl. 21.30, men rökbalkongen är öppen även nattetid. Anstalten har inga problem med otillåten rökning eller skadegörelse. Intagna sköter städningen av bostadsutrymmena, men anstalten har inte självförvaltning. Bostadsrummen visiteras dagligen. Sedan anstalten införde INTIK för intagnas telefoni har det påträffats fler mobiltelefoner i anstalten. Avvikelser från anstalten inträffar mycket sällan. Narkotikahund används i anstalten. Det har aldrig anträffats narkotika på avdelningarna. Det har förekommit att inkast av narkotika upptäckts. De vårdare som arbetar i bostadspaviljongerna är kontaktmän för 10 intagna var. De intagnas närmaste anhöriga får besöka den intagne på bostadsavdelningen. På bostadsavdelningarna finns ett samtalsrum som kan användas vid tillfällig överbeläggning. Detta rum är även tänkt att kunna användas vid besök av barn.

Lars Winberg berättade att anstalten har en sporthall och ett gym som öppnar vid sysselsättningens slut på vardagarna och hålls öppen under lördagar och söndagar. Det finns även en minigolfbana inom anstaltsområdet som bl.a. kan användas vid besök.

Husfabriken förevisades av Christer Ericsson som berättade att det finns sysselsättning för 117 intagna i husfabriken.

Samtal med de intagna

ChefsJO och hennes medarbetare samtalade med representanter från förtroenderådet och med sex andra intagna. De intagna klagade i huvudsak på följande.

Brottsofferslussen

Flera intagna var missnöjda med brottsofferslussens arbetssätt. Flera intagna har goda erfarenheter av brottsofferslussverksamhet i andra anstalter, men i anstalten Tillberga upplever de sig illa bemötta av brottsofferslussutredarna. Utredarna lämnar oriktiga påståenden till de intagnas anhöriga. Det sistnämnda har i ett fall lett till skilsmässa och vårdnadstvist. Vidare var många intagna missnöjda med att brottsofferslussutredningarna tar lång tid och att det är svårt att få besked. Två intagna uppgav att brottsofferslussens handläggning i besöks- och telefon-tillståndsärenden tagit över sex veckor. En intagen uppgav att han fått vänta nio månader på beslut i ett ärende gällande besöksstillstånd för hans son. Trots att det gått över tre månader har han fortfarande inte fått ett skriftligt beslut i saken utan endast ett muntligt svar. En annan intagen var missnöjd med att anstalten i permissionsvillkoren föreskrivit att han inte får vistas i en viss kommun, där flera av hans anhöriga bor. Han har inte fått del av något underlag för beslutet utan endast fått uppgift om att det i ärendet framkommit uppgifter som omfattas av sekretess. När han begärde ett förtydligande fick han veta att hans f.d. sambo, som inte är ett brottsoffer, ringt till anstalten och uppgett att hon känner sig obekvämt med att han vistas i den aktuella kommunen. En annan intagen uppgav att han inte fått något skriftligt beslut avseende en ansökan om permission som han lämnade in förra veckan. Han hade ansökt om att få permission till sin bostad denna dag. Trots att han tre gånger sagt att han vill ha ett skriftligt beslut har han hänvisats till att han redan fått ett muntligt besked. Såväl han som hans fru känner sig dessutom kränkta och ifrågasatta av brottsofferslussutredarnas frågor.

Medicin

En intagen klagade på att det på hans medicindosett stod hans namn och den medicin han ordinerats men ett felaktigt personnummer. En annan intagen anförde att han vid ett tillfälle hade blivit utan sin blodtrycksmedicin i två dagar eftersom den var slut på lagret. Vid ett annat tillfälle fick samme intagne beskedet att han kunde ringa på klockan och se om han kunde få sin nattmedicin. En annan intagen anförde att han inte fått den medicin som anstaltsläkaren ordinerat.

Övrigt

Två intagna klagade på att äldre kvinnliga besökare upplevt personalen som respektlös och otrevlig i samband med visitation vid besök i anstalten. Bl.a. hade en dement äldre kvinna blivit illa bemött, trots att den intagne som kvinnan skulle besöka i förväg meddelat personalen om kvinnans sjukdom.

En intagen uppgav att kontaktmännen är svåra att få tag på.

Förtroenderådet berättade att många intagna har reagerat negativt på den sänkning av lönen som skedde den 1 april 2011.

Flera intagna var missnöjda med att besökare inte får ta med sig fikabröd in i anstalten vid besök. Intagna som vill ha fikabröd vid besök hänvisas till att köpa det i kiosken, men det saknas gluten- och laktosfritt fikabröd i kiosksortimentet. En intagen tillade att han inte kan köpa ett visst schampo för allergiker i kiosken.

Flera intagna berättade att det förekommer att såväl ingående som utgående post försvinner.

En intagen ifrågasatte de krav som uppställts för att han ska kunna beviljas utökad frigång. Enligt honom kräver Kriminalvården att han f.d. fru, som också är vårdnadshavare till deras gemensamma barn, ska lämna sitt samtycke till att han får avtjäna sitt fängelsestraff i hans och sambons gemensamma bostad. Därutöver kräver Kriminalvården samtycke från hans sambos f.d. make, eftersom denne är vårdnadshavare till sambons barn. Däremot kräver Kriminalvården inte samtycke från barnens vårdnadshavare för att bevilja honom permission till samma bostad.

Granskning av handlingar

Anna Sollerborn granskade handlingar. Granskningen omfattade stickprov av protokoll och beslut i misskötsamhetsärenden avseende 2010 och 2011.

Genomgång av gjorda iakttagelser vid inspektionen

ChefsJO och hennes medarbetare sammanträffade omkring kl. 16.10 med Christer Fränneby, Johan Modin, Lars Winberg, Ulrika Velasquez Gustafsson och Peter Wedin för en genomgång av gjorda iakttagelser.

ChefsJO framhöll inledningsvis att det allmänna intrycket av anstalten är gott. Lokalerna är rena och snygga och intagna uppger att maten är god.

Beträffande de iakttagelser som gjorts vid granskningen av handlingar anförde chefsJO att det allmänna intrycket var mycket gott, men att enstaka misstag – såsom avsaknad av underskrift av protokollförare och beslutsfattare – hade uppmärksammats.

ChefsJO redogjorde därefter för vissa av de synpunkter och klagomål som de intagna tagit upp.

Brottsoffersluss

ChefsJO anförde att många intagna upplevde att såväl de själva som deras anhöriga blir dåligt bemötta, kränkta och ifrågasatta av brottsofferslussutredarna. ChefsJO framhöll att det krävs hänsyn, taktkänsla och lyhördhet vid bemötandet av intagna och deras anhöriga under brottsofferslussutredningarna. Hon anförde vidare att anstalten bör vidta åtgärder för att komma till rätta med de bemötandeproblem som de intagna beskrivit. Från anstaltens sida anfördes att man kommer att se över framförda synpunkter. Vidare anfördes att det beträffande intagna som förflyttats från andra anstalter ofta förekommer brister i dokumentationen från den brottsofferslussutredning som gjorts där. Av denna anledning måste anstalten Tillberga ofta börja från början med utredningen, vilket de intagna upplever som

frustrerande. Vidare ser förutsättningarna för att bevilja besök i viss mån annorlunda ut i anstalten Tillberga än i anstalter med högre säkerhetsklass, eftersom besökare i denna anstalt ofta tillåts komma in på bostadsavdelningarna.

ChefsJO anförde att en intagen klagat på den långa handläggningstiden i ett besökstillståndsärende avseende den intagnes son. Från anstaltens sida anfördes att utredningen kring besökstillståndet sköts upp under en längre tid av skäl som låg utanför anstaltens kontroll. När det stod klart att utredningen inte skulle kunna slutföras inom rimlig tid borde anstalten ha meddelat ett avslagsbeslut i avvaktan på att utredningen skulle kunna återupptas.

Beträffande den intagne som sade sig inte ha fått något skriftligt beslut avseende sin permissionsansökan anförde anstalten att den aktuella intagne nyligen kom till anstalten och att han ansökte om permission först den 28 april 2011. Eftersom ansökan inkom med så kort varsel att det inte var möjligt att vidta de utredningsåtgärder som krävdes, borde ansökan ha avslagits direkt.

ChefsJO anförde att en intagen uppgett att han fått vänta över sex veckor på ett telefontillstånd till en vän. Från anstaltens sida anfördes att anstalten fått ringa flera gånger innan kontakt kunde etableras med den person som ansökan avsåg. Det tog ungefär två veckor från det att ärendet föredrogs i brottsoffersluskollegiet till dess att beslut fattades.

Till protokollet antecknas följande. Förvaltningslagens (1986:223) regler gäller för brottsoffersluskens utredning och beslut. Den intagne har, enligt 17 § förvaltningslagen, rätt att ta del av utredningen och yttra sig över den innan beslut fattas. Att den intagne på grund av sekretess i vissa fall inte kan få ta del av hela beslutsunderlaget följer av bestämmelserna i 10 kap. 3 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL. Av nyss nämnda bestämmelse följer vidare att Kriminalvården i sådana fall om möjligt på annat sätt ska lämna den intagne upplysning om vad materialet innehåller. Enligt 6 kap. 3 § OSL har den intagne rätt att begära att anstalten fattar ett särskilt skriftligt beslut i sekretessfrågan. Ett sådant beslut kan också överklagas. En intagen har vidare rätt att inom skäligen tid få sin sak prövad av domstol (se artikel 6:1 i den Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna). Detta förutsätter naturligtvis att beslut fattas. En utredning får med andra ord, som framgår av 7 § förvaltningslagen, inte dra ut onödigtvis på tiden. Om en brottsoffersluskutredning inte kan avslutas inom rimlig tid bör Kriminalvården fatta ett beslut om avslag i avvaktan på den fortsatta utredningen, så att den intagnes rätt till domstolsprövning inte fördröjs.

Medicin

ChefsJO anförde att flera intagna berättat om misstag vid medicinhanteringen bestående i bl.a. att fel personnummer angivits på en läkemedelsdosett och att en intagen inte fått den medicin som ordinerats av anstaltsläkaren. ChefsJO anförde vidare att en intagen berättat att han vid ett tillfälle fått beskedet att han kunde

ringa på klockan och se om han kunde få sin nattmedicin. Anstalten anförde att det nyligen genomförts en sjukvårdsinspektion i anstalten och att utfallet av denna var gott. Vidare anfördes att många intagna förvarar sin ApoDos (Apotekets dos-expedierade läkemedel) i bostadsrummet och sköter sin medicinerings själva. I annat fall har de intagna ansvar för att själva gå till centralvakten på kvällen och hämta sin medicin.

Övrigt

ChefsJO anförde att intagna berättat om att besökande äldre kvinnor blivit illa bemötta i samband med visitation.

ChefsJO anförde att flera intagna klagat på kioskutbudet. Anstalten anförde att besökare inte tillåts ta med sig fikabröd vid besök i anstalten eftersom det är svårt att kontrollera vad som förs in. Förtroenderådet tog nyligen upp frågan om möjligheten att köpa gluten- eller laktosfritt fikabröd i kiosken. Anstaltsledningen har för avsikt att ta upp frågan med den som driver kiosken.

Inspektionen avslutades kl. 16.40.